

MỘT ĐIỀU TRA GIẢ ĐỊNH

HAY BÀI LUYỆN TẬP THỰC HÀNH SUY ĐOÁN
LÀM RÕ MỘT VỤ VIỆC

*<ghi chép của Linh Lan khi thực hiện thí nghiệm tưởng tượng về suy đoán
trong trường hợp mở xưởng của nghệ sĩ Nguyễn Trần Nam
'Ở khắp mọi nơi và mãi mãi' >*

GHI CHÚ LẠI CHỈ DẪN CƠ BẢN ĐỂ ĐỊNH HƯỚNG ĐIỀU TRA

Các vấn đề chính trong mọi trường hợp cần xác định và tập trung bao gồm:

- *Vấn đề số một: Suy đoán về không gian và thời gian - xác định thời điểm và địa điểm của vụ việc*
- *Vấn đề số hai: Suy đoán về các đối tượng liên quan, bao gồm tìm kiếm động cơ, nguồn cơn của vụ việc, phân tích hành vi, tính chất nguy hiểm*
- *Vấn đề số ba: Suy đoán về vật chứng - nhân chứng. Cuộc tìm kiếm lời khai*

VẤN ĐỀ SỐ MỘT: SUY ĐOÁN VỀ KHÔNG THỜI GIAN

Ở thực hành hội họa trước đây của mình (dù là các ký họa trên giấy, tác phẩm sơn dầu hay sơn mài), Nguyễn Trần Nam luôn tạo dựng một bối cảnh cụ thể cho những sự kiện diễn ra trong tranh với các chỉ dẫn rất nét về vị trí và nơi chốn: phối cảnh xa gần được tính toán và dàn dựng, các mặt phẳng giao cắt rõ ràng tạo thành các góc xác định. Không gian hiện hữu trong tranh của anh dường là một nơi chốn tưởng tượng và chẳng bị gò bó bởi bất kỳ sự thật hay không - thời gian nào nhưng vẫn hiện hữu thuyết phục với đủ các đặc tính địa chất và vật lý: là nước, là đá, là cứng /mềm, rộng/hẹp, là sáng sủa hay tăm tối. Tổng thể mang lại một dàn cảnh chín chu, cơ hồ chuẩn bị đón chờ một hành vi phạm tội hay một phán quyết sắp được thực thi; cái tình thế bị vây bắt và dồn đẩy vào nơi chốn xác định ấy có một tính sắp đặt rõ ràng, như thể sân khấu đã dọn sẵn. Đậm đặc một không khí áp lực và dồn nén đặc trưng, tranh của anh luôn cảnh báo trước màn chiếm lĩnh không thể đảo ngược của bạo lực và mất mát.

Tuy nhiên, sang đến loạt tranh mới này, khi không gian của trần thuật được chuyển lên một bề mặt khác: giấy dó - một chất liệu với đặc tính trung thực giản đơn nhưng không dễ gì khoan nhượng, các đường biên quen thuộc nói trên trở nên mờ nhòe, ranh giới chi phối bối cảnh trong tranh của anh bấy lâu hầu như biến mất. Các lớp phối cảnh phóng khoáng hơn, không còn nhất thiết tuân theo quy luật của không gian ba chiều. Đi cùng tính phi logic được phép ấy, sự dàn dựng và cắt đặt giữa các khoảng trống và những hiện diện dần trở nên bay bổng: những căn phòng không còn chật hẹp, các lối thoát luôn được để ngỏ, còn dấu vết đứt gãy của không gian (những cái hố, những vực thẳm, những ô trống,...) thì cái dáng vẻ khó lường và hăm dọa; không còn là những cái bẫy hay cú lừa của thị giác, chúng giờ chỉ dấu cho những điểm nối, mở rộng và coi nói các biên độ, làm rỗng đi cái nặng kìm kẹp của mặt phẳng hai chiều - khung giới hạn cố hữu của chất liệu tác phẩm.

Với những đặc điểm ấy, loạt tranh này, có lẽ với nhiều người xem, thoạt trông sẽ “dễ thở” hơn hẳn khi so với các giai đoạn sáng tác trước đây của Nam. Bối cảnh mơ hồ, thoát khỏi sự luẩn quẩn tái hiện và nệ thực, cùng các chiều kích được phép phi lý mà sắc gọn, đã đề xuất một **kết cấu đồng hiện** cho không gian. Thay vì là những mảnh vụn bị cắt rời từ một tổng thể trần thuật có trước sau, các không gian vô xác định này nhất loạt hiện diện. Sự tồn tại song song ấy không để lắt léo triệt tiêu hay phủ định nhau, cũng không nhằm giải thích cho nhau. Tính đồng hiện khiến không gian, dù vẫn là một cấu trúc nhất thể, lại

có khả năng xoay hình : chúng tự làm mới, liên tục tách chia, kết hợp, biến đổi và trở thành: khi thì trông giống như một cảnh phim hành động giật gân, lúc lại như một cảnh nền kịch nghệ, chỗ này như mang dấu ấn của một phòng thí nghiệm tương lai, chỗ khác lại gợi nhắc một hiện trường khảo cổ.

Kết quả là, với hàng chục tác phẩm của đợt mở xưởng, một danh mục chi li các tình huống được bày ra, phản chiếu đủ khắp những mảnh riêng tư của ký ức và ám ảnh cá nhân của nghệ sĩ lẫn những ám chỉ rộng lớn hơn xung quanh các sự cố chính trị - xã hội và những nhiễu động của bối cảnh đương thời.

Đó là những suy đoán về mặt bối cảnh và không gian, vậy còn từ khía cạnh của thời gian thì sao, ta có thể biết được điều gì từ thời gian trong tranh? Phải chăng tên gọi của đợt mở xưởng đã là một gợi ý? Không thể bàn cãi rằng sự đồng hiện của không gian sẽ kéo theo việc thủ tiêu dòng tuyến tính của thời gian. Hệ quả tất yếu: ta đừng mong tìm ra cái trước và cái sau, không còn sự cáo biệt của một thời khắc chóng qua với một thời khắc đang tới. Mọi khoảnh khắc trong tranh đều chỉ là những biến thể của cùng một sự kiện, những góc chiếu của cùng một thời điểm. Chúng ban đầu là những mảnh thất lạc của chính nhau, và khi được hiện diện trong cùng một nơi chốn (phòng triển lãm) chúng tìm lại được nhau, đặt vào bên trong nhau, như thể bị cuộn lại và hội tụ trong vòng xoáy kiểu tròn ốc dẫn về một điểm quy hồi vĩnh cửu.

Tại trung tâm của điểm quy hồi ấy, điểm ngưng mãi và không cùng của không - thời gian phải chăng đang che giấu sự tồn tại của **một biến cố lớn lao** nào đó mà loạt tranh này chính là những dấu vết vô tình lọt ra. Vậy biến cố lớn lao ấy có thể là gì? Câu hỏi ấy lại dẫn tới vô vàn hư cấu và khả năng diễn giải:

a/ Ta có thể xem xét nó như *một biến cố bước ngoặt trong một trần thuật*, mang sức dẫn dắt và chỉ lối niềm tin & đạo đức, chẳng hạn như trong các truyền thuyết và huyền thoại, bước ngoặt xuất hiện trong những thời khắc của thanh tẩy & trừng phạt, hành hình-tái sinh-hóa thân (gợi ý từ những mô típ nổi bật và quen thuộc: lửa cháy hiến tế hay biểu tượng con hươu - những điểm ta sẽ tiếp tục suy đoán ở vấn đề số ba);

b/ Cũng là hợp lẽ nếu thử khảo cứu nó như là *biến cố trong không gian tâm trí* : khi dòng vô thức nổi lên thành các tưởng tượng và ảo giác, khởi phát từ một cơn mộng mị trong giấc ngủ hoặc một khúc cuồng tưởng dưới tác dụng của các

loại thức thần; có thể là loại trải nghiệm đầy phấn khích theo kiểu một khả thi đến từ trạng thái nhập đồng xuất thế, hay kinh hoàng như một ảo ảnh bị thao túng bởi thuật nhiếp hồn, thôi miên;

c/ Một diễn giải khác, hi hữu và hấp dẫn hơn nhưng cũng đáng để phiêu lưu, ấy là một tai nạn kiểu lầm lẫn trong phòng thí nghiệm: *biến cố xảy tới làm đảo hoán mọi trật tự đã biết và mở ra cánh cổng dẫn vào không gian siêu thực mới*, trường hợp này ta tha hồ viện dẫn những kịch bản viễn tưởng và huyền ảo kiểu thuyết đa vũ trụ, thế giới song song, người ngoài hành tinh, siêu nhân, tận thế, phản địa đàng,....

Không gian đồng hiện, phi thời gian với bối cảnh mờ ranh giới trong tranh của Nguyễn Trần Nam bởi thế trở thành một mê cung với muôn hình những cửa vào và lối rẽ. Lẩn khuất và đón đợi ta trong đó, một dáng dấp nguy hại giống cái thế giới nơi *'mọi sự đều được phép'* mà Dostoievski từng khiếp sợ tưởng tượng, một thế giới khả thể cho bất kỳ sự bạo hành và áp bức nào. Khi "không còn cái gì là vô đạo đức" - hẳn đây là điểm khai diễn của biến cố lớn lao...

• • •
(đường cụt lân 1)

KẾT THÚC VẤN ĐỀ THỨ NHẤT:

GHI CHÚ TẠM THỜI TỪ CÁC SUY ĐOÁN VỀ KHÔNG THỜI GIAN:

CÁC ĐẶC ĐIỂM ĐÃ ĐƯỢC XÁC ĐỊNH & CẦN LƯU TÂM, BAO GỒM:

ĐƯỜNG BIÊN MỜ

KHOẢNG TRỐNG

TÍNH ĐỒNG HIỆN & VĨNH CỬU

NHỮNG KHẢ THỂ CỦA HƯ CẤU & SỰ TỒN TẠI CỦA MỘT BIẾN CỐ LỚN LAO

VẤN ĐỀ SỐ HAI: KHẢO SÁT CÁC ĐỐI TƯỢNG KHẢ NGHI
CÓ LIÊN QUAN

Ở bộ tác phẩm của đợt mở xưởng này, ta vẫn được gặp lại những nhân vật quen thuộc thường thấy trong tranh của Nam - các cá thể mang hình dáng con người, không diện mạo, không danh tính, mờ mịt và bí ẩn. Họ có mặt khắp nơi và đang lưng chừng thực hiện loạt hành động khó mà giải đoán. Có kiểu hành vi cơ bản, chỉ là đi đứng nằm ngồi, cũng có loại mang ý đồ hơn một chút, chẳng hạn như động tác bê vác, kéo đẩy, đâm chọc, đào xới ... nhằm tới một mục tiêu nào đấy; và dù là kiểu hoạt động nào thì thoạt trông đều đơn giản, yếu ớt, nghe chừng là vô hại.

Nhưng thận trọng chút nào! Hãy nhìn sang những mối tương quan xung quanh hành vi ấy:

vật thể có vẻ là đối tượng bị tác động nằm vật vờ và im lặng,
góc chiếu hiu hắt đầy che đậy và lừa bịp,
bóng đổ xô lệch trong không gian,

tất cả hình như có chút méo mó và vô nghĩa.

Vậy xét cho cùng, các nhân vật này quả là vô năng, là bất lực thật sự hay đang xảo quyết giả đồ để che giấu động cơ và năng lực đây? Đáng ngại thay: cùng với sự mất tích của hung khí hay các chỉ dấu về cơ chế gây thương tích khả thi và thuyết phục, ta chưa cách nào đoán chắc.

Điều duy nhất hiển nhiên có lẽ là **đáng vẻ phi lý** khoác lên mọi nhân vật và vật thể trong tranh. Tất cả cứ nhất định phải xoay quanh một vấn đề hay theo đuổi một mục tiêu mà chúng không bao giờ bày tỏ cho rõ ràng ra được. Những dự phần liên tục và kiên định trong khi động cơ thì vắng mặt hoặc nhạt nhòa, những hiện diện khuyết thiếu, mập mờ đan xen cùng lúc với các hành vi được lặp lại, thậm chí là tái diễn đến mức dư thừa. *Sự phi lý trong một lối nhất quán* đó đã kéo mọi bấp bênh, lỏng lẻo vào trong khuôn khổ của một quy trình khống chế vô nghĩa mà tuyệt đối rậm rạp. Những hành vi và đối tượng phi lý cũng theo đó mà trở mình, thành ra logic, cái kiểu logic hư cấu dựa trên một hệ thống có năng lực thao túng hành vi, logic của các mệnh lệnh đơn giản nhưng hiệu quả: hệt như trong **MỘT TRÒ CHƠI**.

Và đã là Trò chơi thì không phải chịu trách nhiệm, và càng không nhất thiết phải có nghĩa!

Song, ta hẳn đều đồng ý rằng trò chơi đích thực thì luôn hết sức nghiêm túc. Ngay từ bé, hầu như ai cũng đã trải nghiệm qua rồi - ta chơi trò trốn tìm, hay chơi đuổi bắt trong vai cảnh sát và kẻ trộm, dẫu cho luôn ý thức được tất cả là

trò hư cấu thì từ đầu tới cuối ta vẫn chơi với một niềm đam mê và nghiêm túc, nhất mực nhiệt huyết và chân thành, tận khi đạt đến một kết cục ngã ngũ mới thôi (bởi mọi mảnh gian lận và sự yếu kém trong nhập vai đều sẽ làm bất hoạt cái nhiệm màu của cuộc chơi).

Những đối tượng trong tranh ở đây cũng thế, èo uột và phỉnh phờ đó, nhưng là sự èo uột hợp lý của các vai diễn, được dẫn dắt bởi một cuộc chơi có-tội-hay-không-có-tội. Nếu có thể đến được tận cùng, liệu cuộc chơi giả lập ấy có làm tha hóa hay đổi gặt trót lọt chính nhân vật tham gia hay chẳng? Mà có khi ngược lại cũng nên: người chơi đảo khách thành chủ, vừa chơi vừa bị luật, nắm quyền ăn gian để luôn giành được phần thắng!

Tới đây, quả thật những phi lý đã tìm ra được sự nhất quán để tiếp tục nối dài.

•••
(đường cụt lân 2)

KẾT THÚC VẤN ĐỀ THỨ HAI:

GHI CHÚ TẠM THỜI VỀ CÁC ĐỐI TƯỢNG KHẢ NGHỊ CỦA VỤ VIỆC:

TÍNH PHI LÝ VÀ SỰ NHẤT QUÁN ĐAN BỆN HOÀN HẢO KHÓ MÀ GỠ BỎ,
THÀNH CÔNG CHE ĐẬY CHO MỌI NHÂN VẬT
NHƯNG...

GỠ BỎ ĐỂ LÀM GÌ ĐÂU, NẾU TẤT CẢ CHỈ LÀ MỘT KỊCH BẢN ĐÓNG TRÒ:

“Bạn chân thật? Hay chỉ là một kẻ đóng trò?
Một đại diện? Hay chỉ là một kẻ được đại diện?
Cuối cùng có lẽ bạn chỉ bắt chước kẻ đóng trò...
Câu hỏi thứ hai của lương tâm”

- Châm ngôn & tên nhọn #38, trích từ 'Buổi hoàng hôn của những thần tượng'(1888)

Friedrich Nietzsche

VẤN ĐỀ SỐ BA: TRUY TÌM NHÂN CHỨNG, VẬT CHỨNG

Vậy là ở trên, trong loạt phán đoán về đối tượng mang dáng vẻ con người và hành vi của họ, các bối cảnh chi phối và bao bọc chúng, gần như ta chỉ đắm vào ngõ cụt, với những câu hỏi nhiều hơn là lời giải. Sau đây, theo một lẽ tự nhiên, ta xoay sang tìm kiếm và viện tới những dấu vết cố định và khả tín hơn: Các Vật Chứng và Các Nhân Chứng tiềm năng.

Trong tranh của Nguyễn Trần Nam trước giờ luôn có một sắc độ đồng nhất rất dễ nhận biết: bảng màu tối và lạnh chủ yếu xoay quanh sắc đen - xanh, thi thoảng điểm chút đỏ thẫm, tạo lập một bầu không u ám, âm đậm đặc trưng. Đến tới 'Ở khắp mọi nơi và mãi mãi' lần này, bầu không nặng nề ấy được làm nhẹ bớt, không chỉ bằng các khoảng hở để trống không màu mà còn bởi sự xuất hiện bất thường của một loạt các chi tiết kỳ dị. Nổi bật trong các sắc vàng, hồng, lục chói rực, mang một vẻ ma mị nhưng lạc lõng hoàn toàn với bảng màu của những phần còn lại trong tranh, chúng là:

Một ngọn lửa

Một xác hươu

Một cái thang

Một con người

Những mẫu xương

Một vật thể nhầy nhụa kéo dài, có thể là một bộ phận nội tạng nào đó (là đoạn ruột chăng?)

...

Các chi tiết này gắn lên đột ngột, khẩn thiết cứ như thể chúng sợ sẽ bị bỏ qua, không được nhìn thấy, chúng sắp bị thủ tiêu, bịt miệng! Giấy giụa đến thế, mà gây chú ý quá cũng đáng ngờ, những hiện diện này là nhân chứng hay là nạn nhân, là tang vật hay bằng chứng nguy tạo. Hay thật ra vật chứng đã sớm bị phi tang, nhân chứng thì biến mất, giờ chỉ còn những chương ngại đánh lừa suy đoán của ta thôi. Bởi lẽ thiếu một bối cảnh cụ thể, nếu viện dẫn đủ loại quy chiếu lịch sử, văn hóa, thần thoại, tôn giáo... ta sẽ dễ bị dẫn dụ qua miên man những liên tưởng và ẩn dụ. Chẳng hạn:

a/ **Ngọn lửa kia:** ai là kẻ đốt nó lên, là nhằm lẫn hay cố ý, và nếu cố ý thì với mục đích gì? Lửa là một phương thức thanh tẩy xuất hiện trong các nghi lễ linh thiêng. Lửa cũng là một hình phạt bất nhân và man rợ. Hỏa thiêu, ở bối cảnh này là hình thức hiến tế màu nhiệm, nơi phép lạ có thể được chứng thực để chuẩn bị cho một cuộc phong thánh; nhưng ở trường hợp khác, giàn thiêu lại là

một biện pháp cực đoan cuồng tín để diệt trừ cái ác giả tưởng (như trong cuộc thám sát phù thủy thời Trung Cổ). Phóng hỏa, trong bối cảnh một cuộc chiến tranh, khi thì được sử dụng như một mệnh lệnh tấn công, hay báo động phòng thủ; khi lại cung cấp một biện pháp thanh trừng, diệt trừ, xóa dấu vết hiệu quả và gọn ghẽ cho phe thắng cuộc - những ngọn lửa bốc lên nơi trọng yếu vừa khép lại tội ác, là màn kết cuối của bạo lực, vừa dọn sạch thiết chế cũ để mở đường cho cuộc đổ hộ.

b/ Con mắt kia: nó đã từng nhìn thấy ai và chứng kiến những gì? Có phải là nhân chứng nắm vai trò mấu chốt? Nó thuộc về ai đó đã bị thủ tiêu hay bản thân nó độc lập và có những công năng huyền diệu. Một số tham chiếu có thể chỉ dẫn ta hoặc gây nhiễu cho suy đoán của ta, chẳng hạn như:

Con mắt bị khoét để thấy sự thật của vua Oedipus trong bi kịch Hy Lạp;
Con mắt ngàn năm (Mắt thần Horus - vừa là lá bùa bảo vệ, vừa là một hệ thống phân số vi diệu trong công cụ tính toán của người Ai Cập);
Con mắt thông huyền phát sáng trên đỉnh tam giác của Hội Tam Điểm;
Con mắt thứ ba của thần học - nơi chứa đựng linh hồn con người.

c/ Vật thể kỳ dị trông như một đoạn ruột bị lôi ra ngoài, hãy còn thoi thóp: Khó mà không liên tưởng đến nghi lễ thiết phúc - *seppuku* - của võ sĩ đạo Nhật Bản. Hình thức tuần tiết tàn khốc của các samurai: dùng dao tự phanh bụng mình, là một đặc quyền được theo đuổi cái chết, dù rùng rợn nhưng cao quý, và đặc biệt hiệu quả tuyệt đối khi giải quyết những vấn đề thuộc về danh dự: thông qua *seppuku* người võ sĩ có thể tránh thoát khỏi nỗi ô nhục phải đầu hàng và bị kẻ thù hành quyết, có thể tự nhận tội và chịu trừng phạt nhưng vẫn cứu chuộc được phẩm giá, hoặc hùng hồn kêu oan khi chịu một phán quyết sai lầm và chứng minh cho lòng ngay thẳng và trung thành của mình.

d/ Con hươu & cái xác của nó: Xét thử góc độ biểu tượng văn hóa và huyền thoại, ta không lạ lẫm gì với hình tượng hươu như một kết nối với thế giới thiêng, một viên sứ giả hoặc dạng hiển linh của một vị thần, hóa thân đẹp đẽ của tự do và ngây thơ. Ấy vậy mà, con hươu được nghệ sĩ bày ra cho ta thấy trong tranh, lại đang chịu một kết cục thảm thiết: bị vây nhốt, hành hình và xẻ thịt. Xác hươu có thể là chiến lợi phẩm từ cuộc săn bắt, trở thành lễ vật sẽ đem đi hiến tế như một xả thân thích đáng nhằm chứng minh lời sám hối và triệu hồi sự ban ơn của thế lực siêu nhiên. Còn nếu ta nhắc đi bối cảnh của đức tin và hy vọng đó, gỡ ra cái vỏ bọc thẩm mỹ hay cao cả phù phiếm bị gán cho bạo lực:

Hươu chỉ còn một nạn nhân vô tội của thú tiêu khiển ngó ngẩn, một thứ chiến tích được săn lùng cho trò chơi phi nghĩa phô diễn sức mạnh và quyền lực. Dù là theo kịch bản nào, sự ám chỉ của hươu cũng rõ ràng: Cái trần tục lẫn át tính thần thánh, lời thiêng & sự thật sẽ im tiếng, còn tự do thì hẳn đã đi tong.

“Hãy nhìn vào đây này!” - Tất cả các vật thể bí ẩn trong tranh như đang đồng loạt gào lên.

“Hãy nghe tôi đi, lời khai sau đây mới là sự thật” - Chúng liên tục mời gọi.

Ta làm theo, thử soi xét, lắng nghe, mãi mê thu thập để rồi cuối cùng bị dắt mũi hoàn toàn. Suy đoán bị lạc mất, vùi lấp vào trong trùng trùng các thông điệp và tín hiệu đa nghĩa, lẫn lộn. Thật đáng ngờ : không sự có mặt nào đủ để chỉ chứng! Cũng thật khôi hài: những dấu vết càng tìm lại càng mất, càng gỡ lại càng nhập nhằng vào nhau. Sự vượt thoát quá hoàn hảo, có lý nào mà chẳng một khe hở như thế được? Đến lúc này ta mới vỡ lẽ: Hẳn đã có sự bội phản và giấu ngấm thông đồng ở đây rồi. Chính chúng - các nhân chứng và bằng cứ nửa thật nửa giả kia đã cấu kết, lừa gạt ta và chắn đỡ cho nhau. Âm mưu đồng lõa ấy cũng không loại trừ sự phản trắc mù quáng từ chính nạn nhân, hiệp lực với kẻ gây tội, chúng vừa thủ tiêu vừa ngyệt tạo, hoán đổi lẫn nhau.

Hẳn sẽ không cách nào tóm được kẻ chủ mưu cuối cùng của vụ việc. Hẳn có thể là bất kỳ ai trong những vai ấy: Nạn Nhân - Kẻ ra tay - Nhân chứng, hoặc chẳng là bất cứ kẻ nào. Chúng sòng phẳng với nhau: lừa gạt và bị lừa gạt, phản bội và bị phản bội, ra tay và bị ra tay.

•••

(đường cụt lân chót)

KẾT LUẬN SAU RỐT:

[KHOẢNG TRỐNG]

Vụ việc với biến cố chưa thể xác định

Cuộc điều tra đến đây thất bại

Hồ sơ tạm đóng, chưa thể phân loại, chờ đợi sự xuất hiện của một điểm đột phá trong tương lai.

